Açık Erişim ve Kurumsal Akademik Arşivler Üzerine Nicelik Analizi

Quantitative Analysis on Open Access and Institutional Repositories

Emine Cengiz Mater*

Sayfa: 204-212

Öz

Günümüzde bilgiye erişim açık erişim yoluyla daha da kolaylaşmaktadır. Açık erişim; "bilimsel literatürün internet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir biçimde kamuya ücretsiz açık olması biçiminde" tanımlanmaktadır (Araştırma kurumları…, 2012, s. 417). Açık erişimin etki alanının ve öneminin artması kurumsal akademik arşivlerin de rolünü öne çıkarmaktadır. Kütüphaneler de açık ve kurumsal akademik arşivin rolünü üstlenen kurumlar olarak hizmet vermektedirler. Bu çalışmanın amacı, dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerin nicel durumunu öne çıkartarak incelemektir. Çalışmada, "Geçmişten günümüze kurumsal akademik arşivler nasıl bir büyüme göstermişlerdir? Kurumsal akademik arşivlerde yer alan yayın türü dağılımı nasıldır? Kurumsal akademik arşivlerde bulunan yayınların konu dağılımı nasıldır? Kurumsal akademik arşivlerde kullanılan yazılım türü dağılımı nasıldır? Dünya genelinde ülke bazlı kurumsal akademik arşiv dağılımı ne durumdadır? Kurumsal akademik arşivlerin yıllara göre kurumsal açık erişim politika oluşturma durumu nedir?" soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında veriler OpenDOAR ve ROARMAP sistemlerinden elde edilmiştir. İlgili sistemlerden elde edilen veriler Excel programına aktarılmış ve sonrasında veriler görselleştirilerek tablolar halinde sunulmuştur. Bu çalışmada 2005-2022 yılları arasındaki dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerin genel durumu (kullanılan yazılım, konu dağılımı, yayın türü, politika durumu, kurumsal akademik arşivlerin büyüme oranı) nicel olarak analiz edilmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerde en çok kullanılan yazılım türü DSpace'tir. Dünyada kurumsal akademik arşiv sayısı olarak ilk üç sırada Amerika, Japonya ve İngiltere ülkeleri gelmektedir. Türkiye bu sıralama içerisinde yedinci olarak yer almaktadır. Kurumsal akademik arşivlerde konu dağılımı sosyal bilimler alanında yoğunlaşmıştır. Kurumsal akademik arşivlerde yayın türü olarak ağırlığı makaleler oluşturmaktadır. Dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerde kurumsal açık erişim politika oluşturma durumu 2013 yılından itibaren hız kazanmıştır. Çalışma sonucunda akademik arşivlerle ilgili değerlendirmeler ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Açık erişim; kurumsal akademik arşivler; üniversiteler; araştırma kurumları

Abstract

Nowadays, access to information is becoming easier through open access. Open access refers to the situation in which scientific literature is freely available to the general public online, free from financial, legal, or technical restrictions. This literature can be accessed, read, saved, copied, printed, scanned, linked to in full, used as data in software, and used for any legitimate purpose (Araştırma kurumları…, 2012, s. 417). The increasing impact and importance of open access also emphasize the significance of institutional repositories. Libraries also serve as institutions that play the role of open and institutional repositories. The purpose of this study is to emphasize and analyze the quantitative state of institutional repositories worldwide. In this study, the following questions have been addressed: "How have institutional repositories evolved in growth from the past to the present?" "What is the distribution of publication types within institutional repositories? How is the subject distribution of publications in institutional repositories? What is the distribution of software types used in institutional repositories? What is the global distribution of institutional repositories on a country-by-country basis? What is the status of institutional open access policy development in institutional repositories over the years?" The descriptive method was used in the study. As part of the study, the data were collected from the

* Dr. Öğr. Gör., emine.cengiz@marmara.edu.tr, Marmara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı.

OpenDOAR and ROARMAP systems. The data obtained from the relevant systems were transferred to the Excel sheet and then the data were visualized and presented in tables. This study conducts a quantitative analysis of the global status of institutional repositories from 2005 to 2022, covering software usage, subject distribution, publication types, policy status, and the growth rate of institutional repositories. According to the findings of the study, the most used software type in institutional repositories around the world is DSpace. The top three countries in the world in terms of the number of institutional repositories are America, Japan and England. Türkiye is in the seventh place in this ranking. Subject distribution in institutional repositories is concentrated in the field of social sciences. The predominant publication type in institutional repositories is articles. Open access policy making in institutional repositories around the world has accelerated since 2013. As a result of the study, evaluations and suggestions were made regarding academic repositories.

Keywords: Open access; institutional repositories, universites, research institutions

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesi ve yaşanan hızlı değişimler, akademik dünyayı da etkilemiştir ve böylece bilgi erişimi bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşümle birlikte açık erişim kavramı tüm akademik dünya için önemli bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Açık erişim, bilimsel bilginin herkes tarafından istediği zaman istediği yerden erişilebilir hale gelmesini hedeflerken geleneksel bilgi paylaşımı, koruma, düzenleme yöntemlerinde de köklü değişiklikler yaşanmıştır. Tam da bu noktada kurumsal akademik arşivler bilimsel üretimin ve paylaşımın temel unsuru haline gelmiştir. Ülkemizde açık erişim ve kurumsal akademik arşiv konularında yapılan çalışmalar incelendiğinde "kurumsal akademik arşiv", "açık arşiv", "kurumsal açık arşiv" ifadelerinin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Zan, Altay, Çolaklar ve Taşkın, 2020, s.511). Çalışmamızda "kurumsal akademik arşiv" terimi kullanımı tercih edilmiştir. Kurumsal akademik arşivler, "üniversitelerin akademik çıktılarının açık erişime sunulmasının en önemli araçlarından biri olarak kabul edilmektedir" (Cengiz, 2021, s.42). Kurumsal akademik arşiv; üniversitelerin, eğitim kurumlarının entelektüel çıktılarının (makale, veri setleri, tezler vb.) bir sistem içerisinde arşivlendiği, korunduğu, indekslendiği, ücretsiz erişimin sağlandığı ve tüm bunlar yapılırken etik kuralların uygulandığı hizmetlerdir. Kurumsal akademik arşivler belirli bir kurumun entelektüel çıktısını yakalamayı amaçlamaktadırlar (Lambaria, 2023).

Açık erişim ve kurumsal akademik arşivler bilimsel araştırmanın gelişmesi ve bilgi paylaşımı açısından oldukça önemlidir. Açık erişim sayesinde araştırmacılar bilimsel bilgiye hiçbir ücret ödemeden, istedikleri zaman, istedikleri yerden erişme imkânına sahiptirler. Bu durum bilimsel bilgiye ulaşmada demokratik bir ortam yaratmaktadır. Bu sayede araştırmacıların daha fazla bilgiye ulaşması, kendi çalışmalarının da görünür hale gelmesi akademik etkiyi de artıran olumlu etkilerdendir. Ayrıca açık erişim sayesinde bilimsel yayınların tekrarı da önlenmiş olur. Kurumsal akademik arşivler de açık erişimin bir taşıyıcısıdırlar. Kurumsal akademik arşivler sayesinde kurumlar çalışmalarını bir sistem içerisinde toplama, kullanıcıya sunma ve ileriki kuşaklara taşıma fırsatı sunarlar. Kurumsal akademik arşivler üniversitelerin akademik belleğinin taşıyıcısıdırlar.

Bu çalışma, açık erişim ve kurumsal akademik arşivlerin nereden gelip nereye gittiğini kısacası evrimini ve geçmişten günümüze niceliksel anlamdaki değişimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. İlgili çalışmanın amacı, dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerin yükselişi ve gelişimi ile ilgili nicel bir perspektif sunmaktır. Bu doğrultuda ilgili çalışma, 2005 ile 2022 yılları arası dönemi kapsamaktadır.

Açık Erişim ve Kurumsal Akademik Arşivlerin Tarihsel Arka Planı

Bilimsel bilgi birikimi zaman geçtikçe dünyanın her yerinde hızla ilerlemektedir. İlk bilimsel dergilerin ortaya çıkışı 17. yüzyıla denk gelmektedir. Dolayısı ile hakemli bilimsel yayınların sayısı da o zamandan beri sürekli olarak artarak devam etmektedir. Zaman içerisinde çok fazla yayının daha geniş ve etkili bir şekilde yayılması için yeni unsurların, kanalların ve platformların bir araya girmesiyle bilimsel iletişim süreci bir hayli ilerlemiştir (Fyfe ve diğerleri, 2015; Kruesi ve diğerleri, 2019, s 233). Teknolojinin, bilimsel iletişimin önündeki birçok engeli ortadan kaldırdığı görülmektedir (Bashir ve diğerleri, 2022, s.519). Teknoloji ve internetin gelişimi ile birlikte elektronik yayıncılıkta, yayın fiyatlarında, açık arşivlerde ve kullanıcı beklentilerinde değişim ve gelişim meydana gelmiştir. Elektronik dergilerin ortaya çıkışı ise bu durumun bir sebebi olarak görülmektedir. Elektronik yayıncılığın gelişmesi

tekelleşme sorunu, yayınlara ücretli erişim olması, depolama sıkıntısı, artan dergi maliyetleri gibi sorunları beraberinde getirmiştir (Alaca, Büyükçolpan ve Kanık, 2019, s. 147). Üniversite kütüphane bütçelerinin yetersiz kalması birçok dergi aboneliğinin iptaline sebep olmuştur. Bu durum bireysel iletişim ve erişimin de önüne engel koymuştur. Bilgi erişiminin olmadığı yerde bilimsel ilerlemenin olması beklenemez. Her kütüphanenin bütçesinin aynı olmaması, herkesin eşit derecede bilgiye erişememesine sebebiyet vermiş ve bu durumda adaletsiz bir bilgi erişimi doğmuştur (Odabaş ve Binici, 2013, s.361). Yaşanan tüm bu sorunlar beraberinde kurumların bir çözüm arayışına geçmesine ve beraberinde açık erişim hareketinin de başlamasına olanak sağlamıştır. Açık erişim düşüncesi ilk kez 1994 yılında ortaya atılmış ve zamanla bu konuda faaliyetler hızlanmıştır (Harnad, 1995'den aktaran Tonta, 2007). Açık erişimin hareketinin başlangıcıyla ortaya çıkan ve önemli sayılan üç belge bulunmaktadır. Bunlar: Budapeşte Açık Erişim Girişimi, Açık Erişim Yayıncılığı Üzerine Bethesda Bildirimi ve Fen ve İnsan Bilimlerindeki Bilgiye Açık Erişim Üzerine Berlin Bildirgesi'dir (Kayaoğlu, 2006, s. 33). Bu girişimler açık erişimin tanımlarının yapıldığı, ilkelerinin belirlendiği, çerçevelerinin çizildiği ve bireysellikten çıkarılması gerektiği yönünde adımların atılması gerektiğini ifade eden bilgileri içermektedir. Konu ile ilgili diğer öncü çalışmalar ise; arXiv, Citeseer, UK PubMed Central (Birleşik Krallık Sağlık Yayınları), SPARC (Bilimsel Yayınlar ve Akademik Kaynaklar Koalisyonu), Directory of Open Access Journals (Açık Erişim Dergiler Dizini- DOAJ), IFLA Bilimsel Literatüre ve Araştırma Dokümantasyonuna Açık Erişim Bildirgesi'dir. Tüm bu çalışmaların yanında PASTEUR4OA, MedOANet ve OpenAIRE gibi projeleri gibi önemli çalışmalar da açık erişim ve kurumsal akademik arşivlerin gelişiminde önemli rol oynamıştır (Alaca, Büyükçolpan ve Kanık, 2019, s. 149).

Açık erişimin başlangıç hareketi, kurumsal akademik arşivlerin oluşmasında belirleyici bir etkiye sahip olmuştur ve bu alandaki yaşanan hareketlilik bilgi paylaşımının dönüşümünü hızla artırmıştır. Bu etki kurumsal akademik arşivlerin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında önemli bir mihenk taşı olarak düşünülmektedir. Açık erişim hareketinin ortaya çıkmasının sebebi araştırmacıların bilimsel bilgiye erişmede yaşadığı engellerdir (Polat, 2006, s.74). Kurumsal akademik arşivler ve açık erişim birbirilerini besleyen ve destekleyen bir yapıya bürünerek araştırmacıların yayınlarını daha doğru ve hızlı bir şekilde geniş kitlelerle buluşmasına imkân sağlamaktadır. Bunlara ek olarak açık erişim "kurumun internetteki varlığının ve görünürlüğünün artması, kurumlarda geliştirilen araştırmaların etkisinin artması, kurumun tek, tam ve kolay erişilebilir bir araştırma koleksiyonuna sahip olması, araştırma faaliyetlerinin, oluşturulan kurumsal akademik arşiv üzerinden analiz edilmesi, yönetilmesi ve değerlendirilmesi" avantajlarını kurumlara sağlamaktadır (Araştırma kurumları…, 2012, s.419)

Kurumsal akademik arşivlerin tarihçesi 2000'li yılların başlarına dayanmaktadır. Hewlett-Packard tarafından 2000 yılında geliştirilen EPrints ve MIT tarafından hayata geçirilen DSpace gibi ilk açık kaynaklı yazılımlar, kurumların kendi dijital arşivlerini oluşturmasına olanak tanımıştır. OpenDOAR tarafından sunulan verilere bakıldığında 2002 yılından itibaren hem kurumsal akademik arşivlerin sayısı hem de içerik sayıları artmıştır. OpenDOAR bu konuda dünya genelinde kurumsal akademik arşivleri tanımlayan ve indeksleyen güvenilir kaynaklardan biridir. Dünya genelinde yapılan açık erişim çalışmaları ve materyallerin popülerliğinin artması kurumsal akademik arşivlerin sayılarında da sürekli olarak artış olduğunu göstermiştir (Mukherjee and Nazim, 2011, s.318). Eğitim kurumları, araştırmacılar ve üniversiteler, 2000'li yılların başlarında çeşitli bilimsel yayınlarını elektronik bir sistem üzerinde toplayıp paylaşmak için web tabanlı platformlar oluşturmaya başlamışlardır. Sonraki yıllarda, kurumsal akademik arşivlerin evrimi, açık erişim hareketinin etkisiyle hız kazanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Araştırma Soruları

Çalışma kapsamında veriler, OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) ve ROARMAP (The Registry of Open Access Repositories Mandatory Archiving Policies) sistemlerinden elde edilmiştir. OpenDOAR dünyadaki açık erişim arşivlerinin listesini veren bir dizindir. ROARMAP ise zorunlu arşivleme politikası olan kurumsal akademik arşivlerin kaydedildiği uluslararası sistemdir (ANKOS, 2023). Verilere Ocak-Mart 2023 tarihinde yukarıda belirtilen sistemlerden erişilmiştir. Çalışmanın yapıldığı yıl (2023) halen sona ermediği için sistemlerden 2023 yılına ait veriler hariç tutulmuştur. Ayrıca çalışma kapsamında ilgili OpenDOAR sisteminden elde edilemeyen daha ayrıntılı içerik bilgileri e-posta yolu ile OpenDOAR'dan sorumlu kişilerden istenmiştir. Fakat önceki yıllarda tuttukları daha

ayrıntılı içeriklere ait bilgileri artık tutmadıklarını ve gönderemeyecekleri yönünde bir geri bildirim alınmıştır. Bu durum çalışmanın kısıtlılığını içermektedir.

İlgili sistemlerden elde edilen veriler Excel programına aktarılmış ve sonrasında veriler görselleştirilerek tablolar halinde sunulmuştur. Bu sistemlerden elde edilen veriler; kullanılan yazılım, kurumsal akademik arşivde yer alan yayınların konu kapsamı, kurumsal akademik arşivde yer alan yayın türü, kurumsal ve açık erişim politikası unsurları kapsamında şekillendirilmiştir.

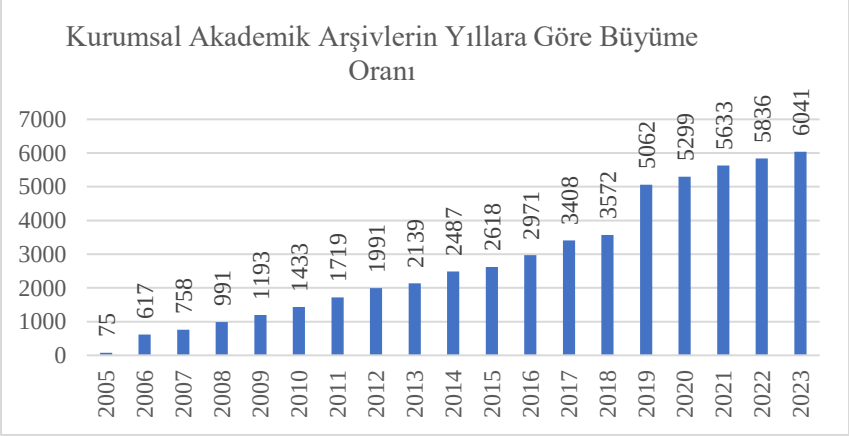
Bilgiye erişim geçmişten günümüze her zaman önemli bir unsurdur. Bilgiye erişim için araştırmacıların doğru, hızlı, güvenilir ve ücretsiz erişim sağlayabileceği platformlardan birisi de kurumsal akademik arşivler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda geçmişten günümüze kurumsal akademik arşivlerin durumunu ortaya koymak da oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Geçmişten günümüze kurumsal akademik arşivler nasıl bir büyüme göstermişlerdir?
- Kurumsal akademik arşivlerde yer alan yayın türü dağılımı nasıldır?
- Kurumsal akademik arşivlerde bulunan yayınların konu dağılımı nasıldır?
- Kurumsal akademik arşivlerde kullanılan yazılım türü dağılımı nasıldır?
- Dünya genelinde ülke bazlı kurumsal akademik arşivlerin dağılımı ne durumdadır?
- Kurumsal akademik arşivlerin yıllara göre kurumsal açık erişim politika oluşturma durumu nedir?

Bulgular ve Değerlendirme

OpenDOAR ve ROARMAP sistemlerinden alınan verilerin görselleştirilmesi ve analiz edilmesi ile ulaşılan bulgular araştırma sorularına yanıt olacak nitelikteki verilere dayanılarak değerlendirilmiştir. Şekil 1, Tablo 1, 2,3, ve 4 OpenDOAR sisteminden, Tablo 5 ise ROARMAP sisteminden elde edilen verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çalışmada daha önce kurumsal akademik arşivlerin geçmişinin 2000'li yıllara dayandığı belirtilmiştir. Bu bağlamda kurumsal akademik arşivlerin oluşumundan bu yana geçirdiği evre günümüzdeki süreci değerlendirmek adına önemlidir. "Geçmişten günümüze kurumsal akademik arşivler nasıl bir büyüme göstermişlerdir?" şeklinde tanımlanan araştırma sorusu, Şekil 1'deki görselde belirtilerek yorumlanmıştır.

Şekil 1: Yıllara Göre Kurumsal Akademik Arşivlerin Büyüme Oranı

Kurumsal akademik arşivlerin başlangıcı 2000'li yılların başında gerçekleşirken bağlantılı olarak OpenDOAR sisteminin hayata geçirilmesi ise 2005 yılına dayanmaktadır. Şekil 1'e göre, 2005 yılında dünyada sadece 75 kurumsal akademik arşiv var iken yıllar içinde bu sayı giderek artmaya devam etmiştir. 2023 yılı itibari ile dünyadaki güncel kurumsal akademik arşiv sayısı 6041'dir. 2023 yılının halen tamamlanmamış olduğunu ve bu sayının yıl sonunda daha da artacağını belirtmekte fayda vardır. Geçmişten günümüze kurumsal akademik arşivlerdeki büyüme oranına baktığımızda 2006 yılı itibari ile büyük bir artış yaşandığını görülmektedir. 2018 yılından sonra ise bu artış oranının en yüksek seviyeye çıktığını görmekteyiz. Kurumsal akademik arşivler ve açık erişim ile ilgili ülke bazlı yapılan

çalışmaların, konferansların ve farkındalık hareketlerinin bu artışlarda büyük bir rolü olduğu düşünülmektedir.

Kurumsal akademik arşivlerin bünyelerinde makale, tez, sunum, veri seti, kitap, kitap bölümü gibi birbirinden farklı bilimsel içerik türü barındırmaktadır. Dünya genelinde bahsi geçen bu içeriklerin dağılımını yansıtmak amacıyla sorulan "Kurumsal akademik arşivlerde yer alan yayın türü dağılımı nasıldır?" araştırma sorusu, Tablo 1'de gösterilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Kurumların Akademik Arşivlerin İçerik Türleri

İçerik Türü	Kurumsal Akademik Arşiv Sayısı
Makale	4352
Tezler	3631
Kitap ve kitap bölümler	2458
Konferans ögeleri	2235
Raporlar ve çalışma notları	2183
Diğer özel veri tipleri	1919
Öğrenme/ders materyalleri	887
Bibliyografik referanslar	858
Veri setleri	536
Patentler	259
Yazılımlar	143
Diğer	2

Dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerin sahip olduğu içerik türleri ağırlıklı olarak makale, tez, kitap ve kitap bölümü, konferans ögeleri, raporlar ve çalışma notları, diğer özel veri tipleri, öğrenme materyalleri, bibliyografik referanslar, veri setleri, patentler, yazılımlardan oluşmaktadır. İlk üç sırada 4352 kurumsal akademik arşivin makale, 3631 kurumsal akademik arşivin tez, 2458 kurumsal akademik arşivin ise kitap ve kitap bölümü türlerine sahip olduğu görülmektedir. Genel toplama baktığımızda ise veri setleri, patentler ve yazılım türlerinin bütün kurumsal akademik arşivlerde yer almadığını görmekteyiz. Bu durumun belirtilen türdeki içeriklerin bilimsel üretimlerinin de kısıtlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kurumsal akademik arşivler birbirinden çeşitli bilimsel içerik barındırmaktadır. Bu içerikler ise bir konu kapsamında üretilmektedir. Dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerin sahip olduğu verilere kuş bakışı bakıldığında yansıttığı konu dağılımını görmek adına sorulan "Kurumsal akademik arşivlerde bulunan yayınların konu dağılımı nasıldır?" araştırma sorusuna ait yanıtlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Kurumların Akademik Arşivlerin Konu Dağılımları

Konu Dağılımı	Kurumsal Akademik Arşiv Sayısı
Sosyal Bilimler	4600
Bilim	4491
Beşerî Bilimler	4292
Teknoloji	4132
Sağlık ve Tıp	4115
Sanat	4020
Mühendislik	3749
Matematik	3664
Diğer	16

Tablo 2'e bakıldığında kurumsal akademik arşivlerin konu dağılımında sosyal bilimler, bilim, beşerî bilimler, teknoloji, sağlık ve tıp, sanat, mühendislik ve matematik gibi çeşitliliğin olduğu görülmektedir. Konu sıralamasında başı çeken alanın Sosyal Bilimler (4600) olduğu ve matematik alanın (3664) ise kurumsal akademik arşivlerde en son sırada olduğu görülmektedir. Toplam 6041 kurumsal akademik arşivin olduğunu düşünürsek Tablo 2'deki kurumsal akademik arşivlerin sahip olduğu konu dağılımları oranları azımsanmayacak ölçüdedir. Burada önemli bir nokta şu ki, bu tablodan sosyal bilimler alanında daha çok yayın yapıldığı anlaşılmamalıdır. 4600 kurum sosyal bilimler konu alanına sahip olabilir ama konu alanı veri sayısı olarak sosyal bilimler alanında daha çok yayın yapıldığını göstermez.

Kurumsal akademik arşivler doğası gereği bir yazılım kullanmak zorundadır. Kurumsal akademik arşivler için oluşturulan birbirinden farklı ücretli ve ücretsiz yazılım çeşitleri mevcuttur. Kurumlar var olan bütçe durumları ve politikaları gereği kendilerine bir yazılım seçerler ve akademik çıktılarını bu yazılım üzerinden aktif hale getirirler. Dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerin kullandığı yazılım türlerini görmek için sorulan "Kurumsal akademik arşivlerde kullanılan yazılım türü dağılımı nasıldır?" araştırma sorusuna ait yanıtlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Kurumsal Akademik Arşivlerde Kullanılan Yazılım Türleri

Yazılım	Sayı	Yüzde
DSpace	2417	40
Eprints	604	10
WEKO	544	9
Digital Commons	302	5
Islandora	181	3
CONTENTdm	121	2
OPUS	121	2
HAL	60	1
PURE	60	1
Diğer	1631	27
Toplam	6041	100

Dünya genelinde kurumsal akademik arşivlerin en çok kullandığı yazılım %40 oranıyla DSpace olduğu görülmektedir (Tablo 3). Kurumsal akademik arşivlerin kullandığı ikinci yazılım ise %10 oranında Eprints yazılımıdır. Yine Weko (544), Digital Commons (302), Islandora (181), CONTENTdm (121), OPUS (121), HAL (60), PURE (60) gibi yazılımlar da kurumsal akademik arşivlerin tercih ettiği ve kullandığı yazılım türlerindendir. 1631 kurumsal akademik arşiv ise diğer yazılım türü adı altında birbirinden farklı ücretli ve ücretsiz yazılım türlerini tercih etmektedirler. DSpace ve Eprints'in en çok kullanılan yazılım türleri olmasının sebebinin hem ücretsiz ve ilk yazılımlardan olmaları hem de geliştirilebilir açık kaynak kodlu olmalarından kaynaklı olduğu söylenebilir. CONTENTdm gibi ücretli yazılımların ise kurumların kısıtlı bütçeleri sebepli çok yaygın kullanılmadığı düşünülmektedir.

Dünyadaki pek çok farklı ülke kurumsal akademik arşive sahiptir. Toplamda 6041 kurumsal akademik arşiv bulunmaktadır. Var olan kurumsal akademik arşivlerin ülkelere göre dağılımını incelemek için sorulan "Dünya genelinde ülke bazlı kurumsal akademik arşivlerin dağılımı ne durumdadır? şeklindeki araştırma sorusuna ait yanıtlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Ülkelere Göre Kurumların Akademik Arşiv Sayıları

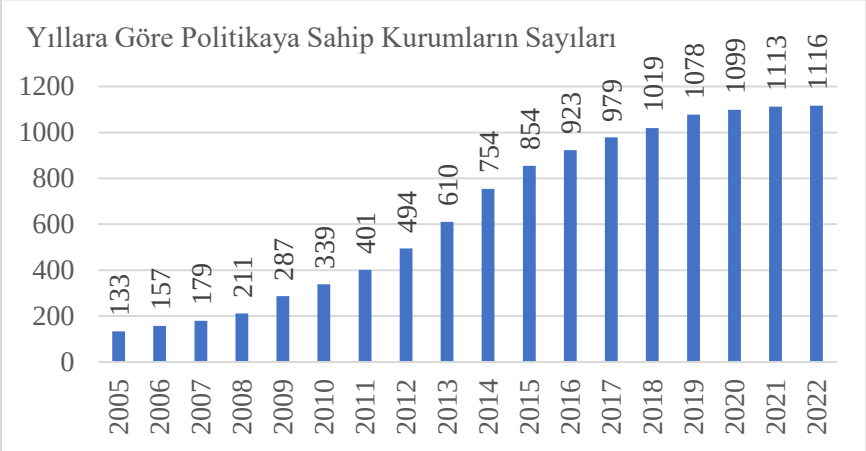
Ülkeler	Kurumsal Akademik Arşiv Sayısı	Ülkeler	Kurumsal Akademik Arşiv Sayısı
Amerika	924	Hindistan	106
Japonya	657	Kanada	100
İngiltere	326	Avustralya	92
Almanya	299	Arjantin	85
Peru	190	Hollanda	81
İspanya	182	Norveç	66
Türkiye	181	Çin	65
Endonezya	176	Portekiz	62
Brezilya	171	Tayvan	60
Fransa	162	Sırbistan	56
Hırvatistan	158	Avusturya	55
İtalya	145	Meksika	53
Polonya	137	Kore	51
Kolombiya	112	İsveç	51
Ukrayna	110	Diğer	1128

En fazla kurumsal akademik arşive sahip ilk 10 ülke sırasıyla, Amerika (924), Japonya (657), İngiltere (326), Almanya (299), Peru (190), İspanya (182), Türkiye (181), Endonezya (176), Brezilya (171) ve Fransa (162) gelmektedir. Kurumsal akademik arşive sahip olma bakımından birinci sırada Amerika gelmektedir. Türkiye ilk on ülke arasında 7. sıradadır (Tablo 4). Burada ülkelerdeki üniversite sayısı ve sahip olduğu kurumsal akademik arşiv kıyaslamayı yapmak da daha da ilgi çekici sonuçlar verebilir.

Örneğin Türkiye'de toplamda vakıf ve devlet olmak üzere 208 üniversite bulunmaktadır. 208 eğitim kurumunun 181'nin bir kurumsal akademik arşive sahip olması son derece önemli bir başarıdır. Daha önce yapılan benzer bir çalışmada Türkiye'nin bu listede ilk 10'un arasında yer almadığı görülmektedir (Mukherjee ve Nazim, 2011s.320). Bu açıdan bakıldığında Türkiye kurumsal akademik arşive sahip olma bakımından iyi bir seviyededir.

Kurumların birçoğu sahip oldukları kurumsal akademik arşivlerinin tüm iş süreçlerini belirli bir yasal dayanağa dayandırmaktadırlar. Bu yasal dayanaklardan biri ise kurumsal akademik arşiv politikasıdır. Kurumlar, kurumsal akademik arşiv politikaları gereğince verilerini nasıl sisteme ekleyeceklerini, amaç ve hedeflerini belirleme, telif haklarına uygunluğunu, işleyiş süreçlerini, kurum ve kişi sorumluluklarını şekillendirerek bir yazılı kural haline getirebilirler. Bu kapsamda dünya genelinde yıllara göre kurumsal akademik arşiv politikasının durumunu görmek adına sorulan "Kurumsal akademik arşivlerin yıllara göre kurumsal açık erişim politika oluşturma durumu nedir? araştırma sorusuna ait yanıtlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Yıllara Göre Kurumların Kurumsal Akademik Arşiv Politikasına Sahip Olma Durumu

Tablo 5'e göre, 2005 yılında 133 kurum, kurumsal akademik arşiv politikasına sahipken bu oran ilerleyen yıllarda giderek artmıştır. 133 kurum ile başlayan kurumsal akademik arşiv politikası 2022 yılında 1116 sayısına gelerek bir büyüme göstermiştir. Günümüzde toplam 6041 kurumsal akademik arşiv olduğunu düşündüğümüzde bu oran oldukça düşük kalmaktadır. Genel olarak yıllara göre dünyada kurumların kurumsal akademik arşiv politikası sayılarında artma gözlemlense de bu oran beklenilen düzeyin oldukça altında çıkmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, akademik bilginin erişilebilirliğini göstermek ve bilimsel bilginin sistemler üzerinden paylaşımı sırasındaki dönüşümünü görmek isteyen araştırmacılara bir kaynak olma amacını taşımaktadır. Başka bir deyişle dünyadaki açık erişim ve kurumsal akademik arşiv hareketinin günümüze uzanan serüvenini başka bir pencereden araştırmacılara sunmak hedeflenmiştir. Açık erişim ve kurumsal akademik arşivlerin geçmişi ve bugününe dair bir analiz, bilimsel bilginin paylaşımının ve erişiminin şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Bulgulardan elde edilen sonuçlara göre, kurumsal akademik arşivler ilk olarak 2005 yılında toplam 75 kurumsal akademik arşivle aktif rol oynamıştır. Yapılan çalışmalar ve farkındalık hareketleri ile birlikte bu sayı giderek artmıştır. Tüm ülkeler göz önüne alınarak kayıtlı toplam kurumsal akademik arşiv sayısı 2023 yılı itibari 6041'dir.

Kurumsal akademik arşivlerdeki içerik türü olarak ilk üç sırada makale, tez, kitap ve kitap bölümü türleri gelirken son sıralarda ise patentler ve yazılımlar gelmektedir. Kurumsal akademik arşivlerdeki konu dağılımı sıralamasında ilk sırada sosyal bilimler alanı gelirken son sırada matematik alanı yer almaktadır. Dünyada kurumsal akademik arşivler için kullanılan yazılım türü DSpace ve sonrasında ise Eprints'tir. En az kullanılan kurumsal akademik arşiv yazılımları ise HAL ve PURE'dir. Dünyadaki kurumsal akademik arşiv sayısı en fazla olan ilk üç ülke sırasıyla Amerika, Japonya ve İngiltere'dir. Bu sıralamada Türkiye ise yedinci sırada yer almaktadır. Kurumsal akademik arşivlerin bir politikaya sahip

olma durumuna bakıldığında başlangıcından bu yana yıllar içinde ilerleme görülse de bu oran sahip olunan kurumsal akademik arşiv sayısına bakılarak yetersiz gelmektedir. Başka bir deyişle dünyada kurumların kurumsal akademik arşiv politikasına sahip olma durumu yeterli/beklenilen düzeyde değildir.

Kurumsal akademik arşivlerin farkındalık düzeyi her ülke için eşit değildir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre kurumsal akademik arşivlerin büyüme oranı, bilimsel içeriği de değişecektir. Ülkelerdeki farkındalık çalışmaları daha da artırılmalıdır ki her kurum var olan bilimsel verilerini kendi kurumsal akademik arşivlerinde toplayabilsin. Kurumlara kendi akademik belleklerini koruyabilecekleri ve ileriki kuşaklarla bile paylaşabilecekleri bir sistem kurmaları için bütçe ayrılmalıdır. Bu bütçe hem bu konuda çalışan personel ve eğitimleri için, hem kurumsal akademik arşivlerin sistem kurulumu ve teknik desteği için oldukça önemlidir. Kurumların sadece tek başına bir sistem kurmaları ve sistem içerisine veri eklemeleri yeterli değildir. Bu sistem aktif çalışmalı, sürdürülebilir olmalıdır. Bu durumun gerçekleşmesi için ise kurumların mutlaka kurumsal akademik arşiv politikasına sahip olmaları önemlidir. Bu sayede kurumlar süreçlerini daha sağlıklı yürütür ve eylemler süreklilik arz eder. Bu çalışma gelecekte yapılacak olan diğer çalışmalara dünyadaki kurumsal akademik arşivlerin genel niceliksel durumu hakkında bilgi vererek yol gösterecektir. Gelecekte çalışmalar dünyadaki kurumsal akademik arşivlerdeki içerik sayıları gibi daha ayrıntılı bilgileri de araştırmalarına ekleyerek kapsamlı bir çalışma ortaya koyabilirler.

Kaynakça

Alaca, E., Büyükçolpan, T. ve Kanık, L. (2019). Bilimsel bilginin erişiminde ve paylaşımında kurumsal açık arşiv yaklaşımı: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*, *20*, 1-39. doi:10.15612/BD.2019.736

ANKOS (2023, 12 Mayıs). Kurumsal arşivler. Erişim adresi: https://ankos.org.tr/tr/acik-erisim/kurumsal-arsivler/

Araştırma kurumları için OpenAIRE kılavuzu (G. Gürdal, A.Türkfidanı, L.Kutlutürk, S.Çelik ve B.Keten, Çev.). (2012). *Türk Kütüphaneciliği, 26*, 416-438.

Bashir, S., Gul, S., Bashir, S., Nisa, N. T., ve Ganaie, S. A. (2022). Evolution of institutional repositories: Managing institutional research output to remove the gap of academic elitism. *Journal of Librarianship and Information Science*, *54*, 518–531. doi:10.1177/09610006211009592

Cengiz, E. (2021). Türkiye'deki kurumsal akademik arşivler üzerine bir değerlendirme. *Arşiv Dünyası, 8*, 41-54. doi:10.53474/ad.855508

Fyfe, A., McDougall-Waters, J. ve Moxham, N. (2015). 350 years of scientific periodicals. *Notes and Records of the Royal Society of London*, 69, 227–239. doi:10.1098/rsnr.2015.0036

Harnad, S. (1995). *Overture: The Subversive Proposal*. A. Okerson ve J. O'Donnell (Ed.), Scholarly Journals at the Crossroads: A Subversive Proposal for Electronic Publishing içinde. Washington, DC: Association of Research Libraries.

Kayaoğlu, H. D. (2006). Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. Türk Kütüphaneciliği, 20(1), 29-60.

Kruesi, L, Tanner, K and Burstein, F. (2019) Advancing scholarly publishing through open access biomedical repositories: A knowledge management perspective. *IFLA Journal, 45*, 233–245. doi:10.1177/0340035219846139

Lambaria, K. (2023). The performing arts in ınstitutional repositories: An analysis of policies and holdings. *The Journal of Academic Librarianship, 49,* doi:10.1016/j.acalib.2023.102766

Mukherjee, B. ve Nazim, M. (2011). Open access ınstitutional archives: A quantitative study (2006-2010). *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, *31*, 317-324. Erişim adresi: http://eprints.rclis.org/16849/1/DESIDOC%20ARTICLE.pdf

Odabaş, H. ve Binici, K. (2013). *Öğretim elemanlarının açık erişime karşı tutumları: Atatürk Üniversitesi örneği.* N. Oğuz ve İ. Keskin. (Ed.), Arşiv Emektarlarına Armağan (s.361-374) içinde. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Polat, C. (2006). Bilimsel bilgiye açık erişim ve kurumsal açık erişim arşivleri. *Journal of Social Sciences,* 6, 53-80. Erişim adresi: https://core.ac.uk/download/pdf/11881235.pdf

Tonta, Y. (2007). *Açık erişim ve tıpta bilimsel iletişimin geleceği*. Bilimsel Yayınlar (s.1-13) içinde. Ankara: Klinik Araştırmalar Derneği.

Türkiye için anlamı. *Türk Kütüphaneciliği, 20*, 29-60. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48943/624305

Zan, B. U., Altay, A., Çolaklar, H. ve Taşkın, N. (2020). Akademisyenlerin açık erişim ve kurumsal akademik arşiv konusunda bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi: Bartın Üniversitesi uygulama örneği. *Türk Kütüphaneciliği, 34*, 509-535. doi:10.24146/tk.779734